

Leva och arbeta i hemmet

Effekter av distansarbete i hemmet för privatliv och arbetsliv

Informationsteknologins utveckling medför att gränserna mellan data, tele- och mediateknik suddas ut. Kommunikation mellan individer, mellan individer och företag och mellan olika nätverk ger möjlighet att snabbt överföra information och kunskap från en plats till en annan oavsett geografiskt avstånd. Detta innebär att nya arbetsformer och verksamheter skapas i arbetslivet. En del är möjliga att utföra på distans, det vill säga på annan plats än i ett företags lokaler. Under senare delen av 1900-talet har hemmet förts fram som en lämplig plats för distansarbete.¹ Detta innebär att hemmet på nytt kan bli en plats för olika typer av verksamheter, avlönat såväl som oavlönat arbete liksom en plats för avkoppling och rekreation. Genom att leva och arbeta i hemmet kan den fysiska gränsdragningen mellan familjeliv och avlönat arbete och mellan arbete och fritid övervinnas. Kvinnor och män som prioriterar både yrkeslivet och omsorgsarbete kan genom att distansarbeta i hemmet uppfylla egna och andras förväntningar både i privatlivet och i yrkeslivet. Men i ett samhälle med lång tradition av könsarbetsdelning blir konsekvenserna olika för kvinnor och män.

Relationen mellan distansarbete i hemmet och kvinnor

I den svenska debatten kring distansarbete i hemmet förs möjligheterna att få större närhet till familjen både för män och kvin-

nor fram som en positiv effekt (Forsébäck 1995). Samtidigt konstateras att distansarbete i hemmet kan vara attraktivt speciellt för kvinnor med små barn. I resonemanget tydliggörs att det finns en motsättning i debatten och att det finns starka historiska kopplingar mellan dagens distansarbete i

Kerstin Hultén är universitetslektor i arbetsvetenskap vid utbildningsområde Internationell migration och etniska relationer (IMER) vid Malmö högskola. Kerstin.Hulten@ts.mah.se

1. Delar av det intervjumaterial som presenteras i denna artikel (gäller intervjuerna med kvinnorna) har använts tidigare i en artikel publicerad i *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, Hytter (1996).

hemmet, kvinnors oavlönade arbete, synen på hemmet och värderingen av kvinnors arbete. Enligt Thörn är synen på hemmet som en avskild plats och borgerlighetens utveckling två sidor av samma mynt. Genom konstituerandet av den borgerliga familjen fick kvinnan huvudansvaret för hemmet och mannen för försörjningen (Thörn 1989). Både Friberg (1990) och Ahrenzen (1992) menar att denna arbetsdelning lever än idag. Ahrenzen understryker till exempel att relationen mellan arbete och hem fortfarande påverkas av synen på hemmet som den privata sfären och kvinnors villkor. Hon menar att uppdelningen i privat och offentlig sfär är en föreställning som kom med industrialiseringen. Den hänvisar kvinnorna till den privata sfären och det oavlönade arbetet och mannen till den offentliga sfären, åtminstone ideologiskt. Via tanken om en gränsdragning mellan det privata och det offentliga förs också föreställningen in om hemmet som en lugn plats, en tillflyktsort från det offentliga (Ahrenzen 1992). Men kvinnors arbete är långt ifrån knutet enbart till hemmet. En stor del av kvinnors arbete utgörs av förvärvsarbete och har gjort så sedan länge. Jämställdhetsarbetet syftar till att förbättra kvinnors ställning i arbetslivet och i hemmet och bidra till att både kvinnor och män ska kunna kombinera föräldraroll, yrkesarbete och medborgarroll. Målet att kvinnor och män ska dela på det oavlönade arbetet har dock varit svårt att uppnå. År 1996 utförde enligt SCB kvinnor mer än två tredjedelar av det oavlönade arbetet i hemmet (SCB 1996). Den fysiska åtskillnaden mellan avlönat arbete, familj och oavlönat hemanarbete innebär svårigheter att anpassa många aktiviteter tids- och rumsmässigt. Nödvändiga vardagsaktiviteter sker på olika platser som ofta är belägna långt ifrån varandra. Förflytt-

ningen mellan de olika platserna tar tid samtidigt som varje plats utmärks av olika tidsrestriktioner: busstider, dagstider, affärens öppettider, arbetstider och så vidare. Många kvinnor försöker genom olika lösningar förena åtaganden inom arbets- och privatlivet. Att gå ner i arbetstid och arbeta deltid är en sådan lösning. En annan är att starta eget företag. En tredje är att arbeta på distans.

En intressant fråga är hur relationen mellan kvinnor och den privata sfären påverkar det sätt på vilket kvinnor disponerar tid och rum vid distansarbete i hemmet. En annan är om relationen mellan män och den offentliga sfären påverkar mäns sätt att disponera tid och rum. Innan jag försöker besvara dessa frågor diskuterar jag distansarbetets framväxt och hur det har definierats.

Utvecklingen av distansarbetet i Sverige

Utvecklingen av distansarbete i Sverige började under 1960-talet med att företag etablerade telestugor eller satellitkontor. Tanken bakom telestugorna är att distansarbetet utförs i arbetslokaler i närheten av bostadsområdena. Här kan företag eller egna företagare hyra arbetsutrymme och få tillgång till utrustning. De personer som distansarbetar i telestugan är således inte anställda inom samma företag.² En annan form av distansarbete är det som utförs i så kallade

2. Telestugornas storlek kan variera från att vara ett enmansföretag till att 15–20 personer arbetar på distans i samma lokal. År 1990 fanns 40 telestugor registrerade i Sverige, 1993 var antalet nere i 25. Anledningen till minskningen antas vara konjunkturnedgången och ett allmänt besvärligt ekonomiskt läge. Detta framgår ur Holloway (1994).

satellitkontor. Även dessa etableras i närheten av bostadsområdena, ofta i glesbygden. Satellitkontoren ägs av ett företag och anställda från olika delar av organisationen distansarbetar här tillsammans.³ Att flytta en del av verksamheten till glesbygdssområden ger ofta lägre personalomsättning och billiga lokaler.

Den debatt som förekommit kring distansarbete i Sverige har främst handlat om företagens önskan att etablera mindre enheter. Tekniska lösningar och frågor om organisation, ledning och kontroll har kommit i främsta rummet. Sociala frågor har berörts och påtalats men då främst i förhållande till företaget och mellan företaget och de anställda. Förhållandet mellan individ och privatliv som också berörs har inte debatterats i samma utsträckning. Distansarbete i hemmet har till exempel endast diskuterats i ett fåtal forskningsstudier. Oftast konstateras där att det går att förlägga distansarbetet till hemmet. Samtidigt ökar intresset från både företag och enskilda individer att utnyttja möjligheterna till större flexibilitet i både tid och rum. TCO och Telia visar i undersökningar att hemmet är den vanligaste distansarbetsplatsen (TCO 1995). Det har visat sig svårt att få ett entydigt svar på frågan hur många som arbetar på distans i hemmet. Enligt Sturesson (2000) skiljer sig samtliga uppskattningar av antalet distansarbetande från varandra. Detta beror på att man inte utgår ifrån en gemensam definition av distansarbete och att man heller inte redovisar de avgränsningar man gör (Forsebäck 1996). Sedan 1996 ställs frågor om förekomsten av distansarbete i de arbetskraftsundersökningar som SCB regelbundet utför. Dessa siffror visar en liten men dock ökning av antalet distansarbetande i hemmet.⁴ Vilka definitioner av distansarbete är det då som förekommer i litteraturen?

Begreppet distansarbete

Allmänt kan sägas att olika forskningsstudier tar utgångspunkt i olika faktorer när begreppet definieras. De utgångspunkter som är vanligast förekommande är: arbets sätt, anställningsform och platsen för arbetets utförande.⁵ Både Gunnarsson och medarbetare (1983) och Engström och medarbetare (1990) utgår ifrån att distansarbete utförs på geografiskt avstånd ifrån en huvudarbetsplats och med hjälp av informationsteknologi. Även Sturesson begränsar sig i sin definition till att distansarbete utförs i hemmet eller i en lokal i närheten av hemmet. Han poängterar det geografiska avståndet och att arbetet utförs med hjälp av informationsteknologi och menar att med en sådan definition är platsen för arbetets utförande viktigare än anställningsformen (Sturesson 2000). Paavonen (1992) däremot väljer en definition som inte förutsätter användandet av informationsteknologi. Han öppnar därmed upp för att begreppet kan omfatta samtliga organisationer, anställningsformer, arbets sätt och platser. Wikström menar också att distansarbete är knutet till olika förutsättningar. Sådana är

3. Exempel på företag som har satellitkontor är SAS, Linjeflyg och Folksam.

4. År 1996 var siffran 262 000 mot 378 000 år 2002. Den fråga som ställs är om hemarbete utförs regelbundet, då och då eller aldrig. Det ska finnas en överenskommelse om att visst arbete ska utföras i hemmet.

5. I distansarbetsutredningen är målsättningen att införliva olika former av distansarbete i gällande lagstiftning. Detta innebär att utredningen tar sin utgångspunkt i platsen för arbetets utförande. Användningen av informationsteknologi är enligt utredarna mindre viktig när det gäller distansarbetets betydelse i arbetsrättsliga frågor och inom annan lagstiftning (SOU 1998:115, s 36).

att arbetet utförs utanför den gängse arbetsplatsen och är oberoende av avstånd och anställningsform (Wikström m fl 1998).

Men det finns ytterligare ett sätt att närma sig en definition av begreppet. Vi kan utgå ifrån de arbetsuppgifter och yrken som är möjliga att utöva på distans. Exempel på sådana är journalist, forskare, produktutvecklare, försäljare, lönekontorister med flera. Samtliga dessa yrken innefattar arbetsuppgifter som hantering av data, information och kunskap. Bland de distansarbetande finns också exempel på yrkesgrupper som inte i första hand förknippas med distansarbete. I TCO:s studie av utbredningen av distansarbete förekommer även yrkesgrupper med pedagogiskt arbete, barnskötare och förskollärare (TCO 1995). Inom lärar-, vård- och omsorgsyrken finns moment i arbetsutförandet som kan utföras på distans. Det betyder att distansarbete kan vara aktuellt för betydande delar av arbetskraften.

Genom att ta fasta på arbetsuppgifter skulle en definition kunna omfatta både anställningsform, arbetssätt och plats för arbetets utförande. Vad har vi då uppnått? Större förvirring eller större flexibilitet? Forsebäck (1996) menar att distansarbetet har lika många ansikten som det har utövare. Jag skulle vilja betona att varje forskare som studerar fenomenet distansarbete definierar begreppet utifrån sin problematisering. Mångfalden av distansarbetets effekter och konsekvenser ökar ju fler definitioner och ju fler utgångspunkter som fenomenet speglas utifrån. I ett förändringsperspektiv är detta av värde. Varför försöka infoga en arbetsform som medför flexibilitet i tid och rum i redan etablerade mönster?

De flesta av de anförda författarna betonar avståndet från en arbetsgivare i sin definition av distansarbete. Men innebär det att

endast anställda kan arbeta på distans? Kan inte egenföretagare kalla sig distansarbetare?

Även här finns det delade meningar bland forskare. Wikström menar till exempel att även egenföretagares arbetsvillkor har förändrats (Wikström m fl 1998). Informationsteknologin har lett till att förflyttningar mellan kunder och mellan hemmet och kunder har minskats. Han hänvisar också till att anställningsförhållanden för många individer är på väg att övergå i uppdragsrelationer (Wikström m fl 1998). Även egenföretagare kan därför betraktas som distansarbetade. Forsebäck (1995) tillhör dem som betonar att arbete i hemmet alltid har förekommit och att det är nödvändigt att urskilja det som skiljer dagens distansarbete från äldre tiders hemarbete. Enligt honom är det nödvändigt att skilja mellan anställda och egenföretagare eftersom egenföretagare som arbetar i hemmet inte är någon ny företeelse. De har alltid haft kunder och uppdragsgivare på avstånd och kommunikationen har skett med hjälp av telenätet.

Ska detta tolkas så att de grupper som före utvecklingen av informationsteknologin använde hemmet som arbetsplats utgör en grupp som varken kan betraktas som hemarbetande eller som distansarbetande? Jag menar att när det avlönade arbetet utförs i hemmet, oavsett anställningsform och användandet av informationsteknologi så påverkas såväl arbetslivet som privatlivet. Därigenom kan även gruppen hemarbetande egenföretagare anses som distansarbetande. Samtidigt skulle de som distansarbetar i hemmet även kunna kallas hemarbetande. Jag ansluter mig därmed till Allen och Wolkowitz (1987) som inte skiljer mellan hemarbete och distansarbete i hemmet. De menar att distansarbete är ett nytt begrepp för hemarbete som funnits under hela 1900-talet. Att se distansarbete

som en utvecklad form av hemarbete innebär att tillföra debatten kunskaper och erfarenheter om äldre tiders hemarbete. Men vad är det då som är nytt med denna arbetsform?

Distansarbete i hemmet en ny eller gammal arbetsform?

En del utländska författare menar att distansarbete i hemmet är en förlängning av hemarbetet under förlagssystemets tid. Enligt Allen och Wolkowitz (1987) är hemarbete ett globalt fenomen som berör de flesta verksamheter. Ny teknik har visserligen ökat omfattningen av hemarbetet men har verkligen arbetsvillkoren förändrats? Antagandet att industrialiseringen medförde en fullständig åtskillnad mellan hemmet och fabriken är enligt Phizacklea och Wolkowitz felaktigt. Detta gäller speciellt kvinnors arbete. Åtskillnaden varierade efter region och produktionsinriktning. De hävdar att den ideologiska bilden av hemarbetet ofta motsäger faktiska förhållanden. Hemarbetet beskrivs som ett hobbyarbete eller som ett flexibelt arbete som individen själv bestämmer över. Den verkliga bilden är långa arbetsdagar och krav från familjemedlemmar på att den hemarbetande vid sidan av det avlönade arbetet även ska utföra merparten av det oavlönade arbetet (Phizacklea & Wolkowitz 1995). I den svenska litteraturen diskuteras inte i samma utsträckning hur distansarbete i hemmet påverkar arbets- och levnadsförhållanden. Men liknande frågor kan ställas beträffande hemindustri/hemarbete på 1800-talet. Den tidens avlönade industriarbete i hemmet utfördes företrädesvis av kvinnor. Waldén (1990) betonar till exempel de flytande gränserna mellan lönearbete och vardagsliv när bostaden också blev arbetsplats. Hon visar med stöd av samtida beskriv-

ningar hur det hemindustriella arbetet gav möjligheter att kombinera det avlönade arbete med barnomsorg och övriga sysslor i hemmet. Samtidigt gav det en chans att få ekonomin att gå ihop:⁶

den omöjliga ekvationen med 10–12 timmars arbetsdag samtidigt som man skötte barn och hushåll gick ihop bara så: Man syr och passar barn, syr och kokar tvätt, syr och har grytan på spisen. Men priset var högt: oändliga arbetsdagar, ingen arbetsro, dålig betalning, otillräcklighetskänslor, överanstängning och tidig utslitning (Waldén 1990, s 88).

Kombinationen av avlönat arbete och hushållsarbete under 1800-talet luckrade alltså upp den fysiska gränsdragningen mellan bostad, omsorgsarbete och arbetsliv. I dagens diskussion om bostaden som distansarbetsplats beskrivs hemmet som en ostörd plats dit man kan dra sig tillbaka för avlönat arbete. Det anses befrämja både produktivitet och effektivitet (Forsbäck 1996). Hemmet blir därmed åter en plats där olika verksamhetsområden – privatliv, arbetsliv och fritid – stundtals överlappar varandra i

6. På sidan 88 beskriver Waldén situationen så här för de kvinnor som arbetade inom hemindustrin i början av 1900-talet (hämtat ur svensk hemindustri 1917, sid 114–122): I hemsömnaden och förlagsömnaden, i gränslandet mellan betalt och obetalt arbete, mellan tid för arbetsgivaren och tid för familjen, där bostaden är arbetsplats och arbetsplatsen är bostad – fick kvinnorna ändå det hela att gå ihop. Ekonomiskt genom en kombination av att hålla nere utgifterna (de köpte inga tjänster utan utförde sina mor- och husmorsplikter trots förvärsarbetet) och öka inkomsterna (genom det bidrag till hushållsekonomin som den visserligen dåligt betalda sömnaden gav). Tidsmässigt genom att vara på plats och finnas till hands samtidigt som de utförde sitt betalda arbete: "för att ha nära till köksspisen arbetar hustrun i köket".

det praktiska utförandet, stundtals separeras. Det är kanske inte någon principiell skillnad mellan att vara knuten till datorn idag och till 1800-talets hemsömnad?

Jag är inte ute efter att absolut fastställa om distansarbete i hemmet är nytt eller inte. Snarare att påvisa hur komplex frågan om avlönat arbete i hemmet eller distansarbete är. I dag medger distansarbete i hemmet att både kvinnor och män kan utföra avlönat arbetet på tider som för tillfället är bäst. Flexibiliteten i tid och rum underlättar åtgången inom arbetsliv och privatliv. Det finns en viss möjlighet att själv bestämma över sin arbetstid. Tid kan frigöras när familjen är hemma – en del arbetsuppgifter kan utföras på andra tider av dygnet än under bunden arbetstid på ett företag. Den som distansarbetar i hemmet kan vinna tid genom att slippa pendla till och från en arbetsplats alla dagar eller några dagar i veckan. Det som begränsar flexibiliteten är de kontakter som måste tas i det avlönade arbetet. Distansarbete i hemmet möjliggör alltså en växling mellan privat hushållsarbete och sysslor som hör till arbetslivet. Tanken om att distansarbete i hemmet kan vara särskilt attraktivt för kvinnor med små barn förs fram i dagens debatt. Men kombinationen av arbete och barnomsorg rekommenderas inte. Forseback pekar till exempel på att en del företag kräver att distansarbetande småbarnsmammor har barnomsorgen ordnad (Forseback 1995).

Finns det några skillnader i hur dagens kvinnor och män utnyttjar distansarbetets flexibilitet i tiden och rummet?

Distansarbete i hemmet ur ett genusperspektiv

Distansarbete i hemmet förs alltså fram som en bild av det goda livet. Tekniken beskrivs

inte som en maskin som man måste anpassa sig till utan som ett verktyg med vilket man kan skapa en ny livsstil.

Det som säljs av försäljarna är inte datorn, utan en livsstil. Framställningen, både via reklam, forskningsartiklar och journalister med flera, visar distansarbete – som ”det goda livet”. Här presenteras bilden av människor som sitter och arbetar på sina uteplatser eller i sina vackra, mysiga hem omgärdade av husdjur och blomkrukor (Lie 1985, s 105–111).

Lie är kritisk till den vanligt förekommande bilden av kvinnan och mannen som distansarbetar tillsammans och som delar på det oavlönade arbetet. Det finns könsskillnader i utnyttjandet av de möjligheter som uppstår. Kvinnor och män etablerar distansarbete i hemmet på olika sätt även om både mannen och kvinnan ser omsorgsarbete och yrkesarbete som lika viktiga. Män tenderar till exempel att erhålla större flexibilitet i sitt avlönade arbete genom att etablera två fullständigt utrustade arbetsplatser, en på kontoret och en hemma. I bostaden har han i regel ett separat kontor dit han går på bestämda tider. Lie visar också att män främst söker hemmet som arbetsplats för att tidvis dra sig undan ifrån den ordinarie arbetsplatsen. Den distansarbetande mannen arbetar i regel heltid med möjlighet att tillbringa ett visst antal dagar antingen på ett kontor eller på kundbesök. Möjligheter att delta i företagets utveckling, vara med i beslutsfattande och ta del av utbildning ökar eller förblir intakta för hans del och kontakterna med arbetskamrater upprätthålls lättare.

Den distansarbetande kvinnan söker däremot möjligheter att kombinera distansarbete och omsorgsansvar och verkar ofta ifrån vardagsrummet (Lie 1985). Därför kan distansarbete för kvinnan medföra svårig-

heter att hålla isär yrkesrollen med rollen som ansvarig för familj och hushåll. Även mannen har en önskan att få mer tid över för familjen och för fritidsaktiviteter, men först efter att ha utfört sitt avlönade arbete (Lie 1985). För män handlar det alltså mer sällan om att förena åtaganden inom arbetslivet med åtaganden inom privatlivet. Ostördheten i hemmet utnyttjas till att öka effektiviteten och produktiviteten i det avlönade arbetet (Lie 1985). Men även om mannen och kvinnan ser omsorgsarbete och yrkesarbete som lika viktiga kan konsekvenserna av distansarbetet vara olika för kvinnor och män. Vid distansarbete i hemmet skapar män ofta en både rumslig och tidsmässig åtskillnad mellan avlönat arbete och oavlönat arbete. Detta kan innebära att den ideologiska åtskillnad som industrikapitalismen skapade mellan avlönat arbete och hemarbete tenderar att upprätthållas av distansarbetande män som en sorts grundprincip eller tradition. Däremot följer inte denna uppdelning lika självklart de kvinnor som väljer hemmet som plats för avlönat arbete. Kvinnor upprätthåller snarare den koppling som traditionellt finns mellan kvinnor, reproduktion, hemmet och oavlönat arbete (Monod 1985, s 105–III).

Konsekvenser av distansarbete blir alltså olika för kvinnor och män. Oavsett om kvinnan har ett uttalat omsorgsansvar eller om hon väljer distansarbete i hemmet av andra skäl kan förväntningar om att utföra det mesta av hushållsarbetet komma både ifrån henne själv och ifrån den övriga familjen. Det kan bli svårt att ställa krav på övriga familjemedlemmar att utföra sin del av hushållsarbetet. Effekten kan bli att en traditionell arbetsdelning och i förlängningen en traditionell kvinnosyn befästs.

I det följande ska vi granska distansarbetets olika sidor lite närmare. Vi får följa

två kvinnor och en man i deras beskrivning av en vanlig arbetsdag i hemmet. Beskrivningarna av de två kvinnorna bygger på intervjuer i anslutning till min avhandling. Jag har valt att återge intervjun med Cilla eftersom hon distansarbetar som egenföretagare medan Ulla distansarbetar som anställd. I en studie kring män som distansarbetar i hemmet har jag intervjuat tio män. Peter är typisk för den grupp jag har intervjuat och får därför ge röst åt hela gruppen.

Cilla är egen företagare och distansarbetar i hemmet

Cilla är 33 år och bor med man och två barn, Johan tre år och Johanna sex månader i ett hus på landet.⁷ Närmaste ort ligger tre mil bort. Johan är hos dagmamma tre dagar per vecka. Cilla har ett eget företag inom reklambranschen med mycket kontakter både inom Sverige och internationellt. Hon startade ett eget företag och började distansarbete i hemmet när hon väntade Johan. Tidigare arbetade Cilla med motsvarande arbetsuppgifter på ett mindre företag. En ordinär arbetsdag för Cilla kan te sig enligt följande: Väckarklockan ringer och Cilla går upp. Hon tittar in till Johan och Johanna som fortfarande sover. På väg till badrummet sätter hon på datorn för att kolla den e-mail hon fått föregående kväll. Efter duschen gör Cilla i ordning familjens frukost. Det är tisdag och Johan ska till dagmaman, Cilla packar hans ryggsäck med regnkläder och frukt. Hon väcker Oskar och tar upp Johanna som just vaknat. Efter

7. Cilla är ett exempel på hur livet och arbetet kan se ut för en distansarbetande egenföretagare med små barn. Se vidare i Hultén (2000).

familjens gemensamma frukost åker Oskar till arbetet och Cilla sätter sig en stund framför datorn medan Johan tittar på en film. Johanna ligger på en filt bredvid Cilla. Klockan halv nio skjutsar hon och Johanna Johan till dagmamman. På vägen hem stannar de vid ICA-affären och Cilla handlar. När de kommer hem sover Johanna och Cilla arbetar tills dottern vaknar. En timma senare vaknar Johanna och det är dags för lunch. Cilla laddar tvättmaskinen samtidigt som hon ögnar igenom posten. Hon leker en stund med Johanna och återgår därefter till datorn. Cilla färdigställer arbetet som ska lämnas under eftermiddagen och sedan är det dags för Johannas mellanmål. Cilla lyfter över tvätten till torktumlaren. Hon dricker en kopp kaffe under tiden hon matar Johanna. Därefter stuvar hon in Johanna i bilen och åker för att lämna sitt arbete till kunden. Cilla hämtar Johan hos dagmamman på vägen hem. Väl hemma börjar hon laga middag. Oskar kommer hem och familjen äter middag. Oskar tittar på barnprogram med barnen och läser kvällssaga för Johan. Cilla arbetar framför datorn medan Oskar tar hand om middagsdisken och de nytvättade skjortorna. Klockan tio går Oskar och lägger sig. De flesta kvällar sitter Cilla kvar framför datorn ytterligare ett par timmar.

Cillas dag visar en flytande gränsdragning mellan avlönat och oavlönat arbete. Beskrivningen visar också att Cilla ibland prioriterar omsorgen om dottern och ibland sitt avlönade arbete. Det är lättast för henne att ägna sig åt det avlönade arbetet när hennes man har kommit hem. Men även under dagen måste hon prioritera detta när till exempel någon kund ringer. Hon måste också planera så att hon kan leverera sitt arbete på bestämd tid. För Cilla är detta viktiga inslag i hennes distansarbete efter-

som det också innebär att hon får möjlighet att träffa kollegor och uppdragsgivare. Beskrivningen visar också att Cilla har långa och arbetsamma dagar som inte slutar förrän långt in på natten. Hon har inte heller så stora möjligheter till familjeliv under veckans dagar. Detta får anstå till helgerna om Cilla inte behöver använda av den tiden till sitt avlönade arbete.

Ulla är anställd och distansarbetar i hemmet

Ulla distansarbetar i sitt hem.⁸ Hon är anställd på ett företag som både har anställda som utför sitt arbete i företagets lokaler och anställda som verkar ifrån hemmet. Ulla har arbetat i företaget i tolv år.

Ulla är 40 år och bor med man och två barn i en villa utanför en stor stad. Carolin är 16 år och Bengt nio. Ullas huvudsakliga arbetstid är sen eftermiddag och kväll. Hon arbetar 80 procent av heltid och arbetet består i att per telefon kontakta och intervju privatpersoner. Tidigare arbetade Ulla som egenföretagare, även då med hemmet som bas. En vanlig arbetsdag i Ullas liv kan se ut så här:

Ulla stiger upp klockan sex och gör i ordning frukost till sig och familjen. Barnen går till skolan och Ulla plockar undan efter frukosten. Hon går in i arbetsrummet och sätter på datorn för att checka av om det kommit någon information från företaget under natten. Föregående kväll arbetade hon till midnatt med att slutföra ett uppdrag. Ulla reser sig efter cirka en timme och börjar städa upp. Hon tycker att det är svårt

8. Ulla är ett exempel på hur livet och arbetet kan se ut för en distansarbetande med anställning som har barn i skolåldern, se vidare i Hultén (2000).

att koncentrera sig på distansarbetet om det är rörigt. Hon har svårt att få familjen att förstå att hemmiljön även är hennes arbetsmiljö. Ulla sätter på en maskin tvätt innan hon återgår till sitt lönearbete. Klockan tolv reser hon sig för att laga lunch. Efter lunch har hon lovat Bengt att komma till skolan och delta i hans matematiklektion. Förra månaden hade Carolin lunginflammation och Ulla kunde ta hand om henne och ändå sköta arbetet. Efter besöket i skolan har Ulla intervjuer inplanerade hela eftermiddagen men hon försöker få tid att fika med barnen när de kommer hem från skolan. Vid halv femtiden börjar Ulla förbereda middagen. När familjen ätit middag återvänder Ulla till arbetsrummet och arbetar sammanhängande fram till klockan halv elva.

Även Ullas dag visar en växling mellan avlönat och oavlönat arbete. Även om barnen är i skolan under dagen så omfattar hennes dag ändå en viss omsorg. Hon värdesätter att kunna finnas i hemmet när barnen är sjuka eller att kunna delta aktivt i deras skoldag. Samtidigt tydliggör denna beskrivning en rad dilemman i anslutning till distansarbete i hemmet. Ulla beskriver hur viktigt det är för henne att familjen respekterar att hemmet är hennes arbetsplats. Hon kan inte koncentrera sig på sitt avlönade arbete när det är för rörigt hemma. Det dilemma som Cilla upplevde när det gällde att vara närvarande men inte tillgänglig för familjen återkommer i Ullas beskrivning. Det räcker inte att finnas där när barnen kommer hem från skolan. Ulla vill gärna kunna hjälpa till med läxläsning men arbetet tillåter inte detta.

Beskrivningarna av kvinnornas arbetsituation visar att eget företag eller anställning inte nämvärt påverkar möjligheterna till flexibilitet i tid. Cillas arbetstid styrs av att hon måste vara tillgänglig för kunder

medan Ullas arbetstid är reglerad av företaget.

Distansarbete i hemmet – ny helhet i vardagen eller "kvinnofälla"?

Både Ulla och Cilla ingår i en större studie av distansarbetande kvinnor (Hultén 2000). I det följande är det samtliga intervjuade kvinnor som får komma till tals.

För dessa kvinnor är yrkesarbete och omsorgsarbete lika viktigt. De mönster som Ulla och Cilla beskrivit rörande växlingen mellan olika sysslor gäller samtliga. De skiljer sig däremot åt beroende på synen på vad arbete är, på relationen mellan omsorgsarbetet och distansarbetet samt mellan hushållsarbetet och distansarbetet.

Kvinnornas arbetsituation kan för en läsare te sig både rörig och sönderstyckad. Men det övergripande intrycket av intervjuerna är att kvinnornas arbetsdagar är noga planerade för att den omväxling mellan olika sysslor som de värdesätter ska kunna ske.

Det framkommer också i studien att när kvinnorna talar om arbete i vid bemärkelse så är det distansarbetet som de relaterar till. De menar att det är distansarbetet som styr när de utför övriga sysslor i familjen. Samtidigt finns det stunder när omsorgsarbetet kommer i första hand och de lämnar distansarbetet därhän. Detta upplevs som positivt trots att det innebär att deras fortsatta arbetsituation kan bli än mer stressig och arbetsam.

Avigsidan av möjligheten att växla mellan olika sysslor är att kvinnorna menar att de utför de mesta av det oavlönade hemarbetet. Det är svårt att ställa krav på den övriga familjen eftersom de ju ändå är hemma. Men ingen av dem vill ha tillbaka den situation de haft tidigare, med yrkesarbetet för-

lagt utanför hemmet. Då utförde de hushållsarbetet på fredagskvällar och helger vilket de upplevde som stressigt. Den frihet kvinnorna upplever tycks stämma överens med Moens (1989) tes att möjligheten att förena arbetslivet med arbetet i familjen åstadkoms genom kontroll av arbetsprocess och ledighet. Skillnaden är att de intervjuade använder tiden till annat oavlönat arbete. Ändå menar kvinnorna att de hamnat i en "kvinnofälla" eftersom de i så stor utsträckning tar hand om omsorgen om barnen och hushållsarbetet. Kvinnorna själva förklarar könsarbetsdelningen med att de i grunden har en traditionell syn på arbete men eftersom de befinner sig i hemmet har de möjlighet att utföra det oavlönade arbetet växelvis med distansarbetet. Hur ser då en arbetsdag ut för en distansarbetande man? Mellan vilka sysslor växlar han?

Peter är egenföretagare och distansarbetar i hemmet

Peter är ganska typisk för de distansarbetande män jag intervjuat.⁹ Han är 35 år och bor med sin fru Sofia och sina båda barn på en gård utanför en medelstor stad. Carolin är åtta år och går i skolan och Linus är fem och går på dagis. Peter driver ett eget företag inom reklambranschen. Hans kunder återfinns såväl inom småföretagarbranschen som inom medelstora och större företag. En arbetsdag för Peter kan se ut så här:

Han går till sitt arbetsrum när Sofia har åkt till sitt arbete. På vägen dit lämnar Sofia Carolin i skolan och Linus på dagis. Under förmiddagen färdigställer Peter ett underlag inför morgondagens kundsamtal. Klockan tio ringer en kund och frågar om Peter har tid att spela golf. Efter golfrunda och lunch går Peter igenom sitt personliga presentationsmaterial. Han tittar över inlednings-

bilderna och tänker igenom sitt anförande. Peter brukar väcka intresse när han visar bilden på gården där familjen bor. Han presenterar en lugn och fridfull arbetsplats där kreativitet och effektivitet kan prioriteras. Klockan är två och Carolin kommer hem från skolan med två kompisar. Peter sitter i ett affärssamtal och stänger dörren till arbetsrummet. När han avslutat sitt samtal äter han mellanmål tillsammans med flickorna. Peter städar undan och arbetar ytterligare en timme. Idag har han inga kundbesök inplanerade och därför hämtar han Linus på dagis. På vägen hem går Linus och han in i affären och handlar mat. Hemma i huset igen fortsätter Peter att arbeta. Linus sitter bredvid honom i arbetsrummet och ritar. Klockan sex kommer Sofia hem och börjar laga mat. Familjen samlas en stund vid middagen. Efter maten reser sig Peter och går på nytt in i sitt arbetsrum och återtar sitt arbete. Sofia plockar undan efter middagen och tittar på barnprogrammet med barnen. Carolin behöver hjälp med läxorna och Sofia tillbringar en stund med detta. Hon skriver en lapp till Peter om vilka varor han ska handla dagen därpå och sätter på en maskin med tvätt. Klockan åtta kommer barnen in till Peter och säger god natt och klockan tio kommer Sofia. De talar en stund om sina olika arbetsdagar. Peter uppskattar att han vissa dagar kan få en stund tillsammans med barnen efter skolan och dagis. Han vill inte ha tillbaka den arbetsituation han hade tidigare. Ofta var han inte hemma förrän vid åttatiden på kvällen. Sofia går och lägger sig medan Peter fortsätter med sitt arbete.

9. Peter är exempel på en egenföretagare som distansarbetar i sitt hem och som har barn i förskole- och skolåldern.

Beskrivningen av Peters arbetsdag visar inte samma växling mellan avlönat och oavlönat arbete som vi tidigare sett hos Cilla och Ulla. Just denna dag har han haft möjlighet att hämta sin son på dagis men det är alltid det avlönade arbetet som prioriteras. Peter ser inte heller hela sitt hem som sin arbetsplats. Han går till sitt arbetsrum precis som om han gått till en arbetsplats utanför hemmet. Han uppskattar lugnet i hemmet och menar att detta gör att han är mer effektiv än på en arbetsplats där andra kan komma och störa. Peter kan också arbeta fler timmar effektivt eftersom han inte behöver förflytta sig till en arbetsplats. Den golf han tog sig tid att spela i samband med lunchen ser han som en del i arbetet. Genom att bjuda in presumtiva kunder till en golf-runda kan han ta tillfället i akt och presentera sig själv och sitt företag på ett avspänt sätt.

Även Peter ingår i en större studie. I denna framkommer att männen menar att närvaron i hemmet är både en fördel och en nackdel. Det finns tecken på att föräldrarollen för de distansarbetande männen förändras. De intervjuade säger visserligen inte klart ut att de valt hemmet som plats för det avlönade arbetet på grund av omsorgen om barnen. Däremot framkommer en medvetenhet hos männen om att detta är en positiv effekt de inte räknat med. De upplever glädjen i stunderna tillsammans med barnen och närvaron i hemmet. Även i studien av männen uppträder motsättningar. Inkomsten och det avlönade arbetet är till exempel viktigast och omsorgen om barnen kan inte få företräde. Samtidigt uttrycker en del av männen irritation över att dagis och fritids ringer till mamman på jobbet när barnet är sjukt. De är ju faktiskt på plats i hemmet och skulle kunna klara en sådan situation utan problem. För mamman däremot innebär en sådan situation att hon

måste lämna sin arbetsplats och därmed förlora en del av sin inkomst den dagen.

Männen upplever också att de får bättre livskvalitet. Det hänger samman med närheten till barnen och familjen även om de sitter i arbetsrummet. Samtidigt menar de att distansarbetet i hemmet är problematiskt; de upplever att de arbetar lite väl mycket. De långa arbetsdagarna går ibland ut över samvaron med familjen. Samtidigt framhäver de att det inte är familjelivet som stör deras distansarbete. Det är distansarbetet som stör familjelivet.

När det gäller könsskillnaderna så hanterar kvinnorna sitt avlönade arbete, omsorgen om barnen och hushållsarbetet växelvis. Ibland prioriteras det avlönade arbetet, ibland omsorgen om barnen och hushållsarbetet. Männen däremot prioriterar för det mesta det avlönade arbetet. I min studie framkommer att de ser sin närvaro som tillräcklig. Detta beror naturligtvis på barnens ålder. Ingen av de intervjuade männen har barn under skolålder hemma. De anställda kvinnorna som på grund av sekretessen i sitt arbete måste ha ett arbetsrum utför dock inte alla arbetsuppgifter där. De tar ofta med sig arbete ut i trädgården, till köket eller vardagsrummet för att vara där barnen befinner sig. De kvinnor som är egenföretagare har i de flesta fall också ett arbetsrum. De som inte har det är de kvinnor som har spädbarn hemma, de arbetar oftast i vardagsrummet för att vara till hands för barnen samtidigt som de arbetar. De måste därför ofta upplysa kunder som ringer att deras barn när som helst kan påkalla sin mammas uppmärksamhet. Samtalet måste ibland brytas för en stund. Det uppfattas positivt av en del och negativt av andra. Detta är en stressfaktor då telefonen kan ringa i ett krisläge och de inte vet hur den som ringer ska reagera.

Samtliga män har däremot inrett ett separat arbetsrum och det är mycket väl inarbetat i familjen att denna plats är just pappas arbetsrum. Här får barnen befinna sig men måste respektera att pappa utför ett arbete och alltså vara tysta och lugna. Ringer telefonen är det ett tecken på att barnen inte får höras. Däremot gör det ingenting om tuppen gal precis när någon kund ringer. Det kan ses som något positivt och ge tillfälle till en lättsam inledande pratstund.

Peters golfrunda är exempel på aktiviteter som endast gäller de intervjuade männen. Ingen av kvinnorna tycks kombinera sina kundbesök med andra aktiviteter, förmodligen därför att sådana kundbesök kräver att barnvaksfrågan ordnas. Tiden med kunderna måste vara så effektiv som möjligt och det finns inte tidsutrymme för mer omfattande sociala ingångar i ett eventuellt samarbete.

Således kan konstateras att studierna där Cilla, Ulla och Peter ingår bekräftar Lies (1985) resonemang om könsskillnader vid distansarbete i hemmet.

Den traditionella könsarbetsdelning som studien påvisar kan förklaras med utgångspunkt i den flexibilitet i tid och rum som finns i kvinnornas vardag. Flexibiliteten såväl som kvinnornas närvaro i hemmet påverkas av de rådande strukturerna i samhället. I dagens svenska samhälle råder en bestämd könsmaktsordning och könsarbetsdelning. Ett centralt inslag i dessa strukturer är den fysiska såväl som den ideologiska åtskillnaden mellan avlönat arbete, hem och familj och oavlönat arbete. Distansarbetande kvinnor bryter denna åtskillnad. Därmed får tid och rum en ny betydelse i deras vardag. Dagens samhälle är uppbyggt kring normen att kvinnor såväl som män ska yrkesarbeta. Här finns impli-

cit ett antagande om att detta yrkesarbete sker på en arbetsplats som är skild ifrån hemmet. Det är dessa två aspekter som paradoxalt nog leder till att en traditionell könsarbetsdelning befästs i de distansarbetande kvinnornas liv.

Distansarbete i hemmet och begreppet arbete

Upplevelser av arbetssituationen som de distansarbetande ger uttryck för kan också hänföras till föreställningar om vad som är arbete. För de flesta i deras omgivning sker det avlönade arbetet på en annan plats än i hemmet och är tidsmässigt avskilt ifrån andra sysslor och aktiviteter. De distansarbetande kvinnorna bryter detta mönster genom den flytande gränsdragningen mellan avlönat och oavlönat arbete. De upplever en helhet i sina liv som de tidigare saknat, samtidigt som distansarbetet skapar motsättningar. För kvinnorna är yrkesarbetet lika viktigt som omsorgsarbetet men de upplever inte att deras omgivning ser dem som yrkesarbetande. Inom sociologin såväl som inom genusforskningen har försök gjorts att vidareutveckla definitionen av begreppet arbete. Men i samtliga fall är utgångspunkten för resonemanget en gränsdragning mellan arbetsplats och hem. Platsen för arbetets utförande får betydelse för de begrepp som används. De sysslor som utförs på en arbetsplats anses vara arbete och de sysslor som utförs i hemmet hänförs till något annat – ibland fritid, ibland omsorg och ibland oavlönat arbete. Vid distansarbete i hemmet finns ingen fysisk gränsdragning mellan arbetsplats och hem. Genom möjligheterna att överkomma gränsdragningen mellan arbetslivet och privatlivet ställs de ideologiska föreställningarna på huvudet. Likaså förändras naturligtvis de

reella förhållandena för arbetets utförande. Teoretiskt kan studierna av distansarbete i hemmet för kvinnor och män därför ge en ”ny dimension” åt diskussionerna kring definitionen av begreppet arbete.

Avslutningsvis

Arbetslivet genomgår idag stora förändringar som både ger och kräver flexibilitet. Det innebär till exempel mer omfattande automatisering och nya typer av sysselsättningar som ställer nya krav på dem som utför arbetet. Distansarbete i hemmet är svaret på en del av det som efterfrågas på den förändrade arbetsmarknaden. Den flexibilitet i tid och rum som distansarbete i hemmet erbjuder kan skapa positiva lösningar för såväl organisationer som enskilda individer. För organisationerna kan flexibiliteten medverka till ett mer resultatinkänt synsätt. För individen kan distansarbete i hemmet innebära möjligheter att förena privatliv och arbetsliv på ett nytt sätt.

Samtidigt ger flexibiliteten i tid och rum upphov till frågor inför framtiden. Studien av distansarbetande kvinnor visar att distansarbete i hemmet kan förstärka könsarbetsdelningen inom familjen. Studien av de distansarbetande männen visar samtidigt att de upplever att deras föräldraroll förändras. Kanske kan distansarbete i hemmet i ett längre tidsperspektiv medverka till att fördelningen av avlönat och oavlönat arbete mellan könen förändras?

Referenser

Ahrenzen S B (1992) "Home as a Workplace in the Lives of Women" i Altman I & Low S M *Place Attachment*. Plenum Press, New York.

Allen S & Wolkowitz C (1987) *Homeworking. Myths & Realities*. MacMillan Education, London.

Engström M-G, Eriksson G & Johansson R (1990) *Att flexa i tid och rum*. Bygghörsningsrådet, Stockholm.

Forsebäck L (1995) *20 Sekunder till Jobbet. Distansarbete från Bostaden*. Telia 101, Stockholm.

Forsebäck L (1996) *Att utnyttja den nya friheten i tid och rum – en liten skrift om flexibelt arbete*. Teldok info, Stockholm.

Friberg T (1990) *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*. Lund University Press, Lund.

Gunnarsson E, Vedel G & Ipsen S (1983) *Hemma bra men borta bäst – om distansarbete i Frankrike*. TCO, Stockholm.

Holloway L (1994) *Telestugor, telearbete och Distansutbildning*. Teldok 90, Stockholm.

Hultén K (2000) *Datorn på köksbordet. En studie av kvinnor som distansarbetar i hemmet*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Hytter K (1996) "Datorn på köksbordet – är framtidens arbetsform en potentiell kvinnofälla?" *Arbetsmarknad & Arbetsliv* årg 2, nr 1, s 23–36.

Lie M (1985) "Is Remote Work the Way to 'the Good Life' for Women as Well as for Men?" s 105–111 i Olerup A, Schneider L & Monod E (red) *Women, Work and Computerization – Opportunities and Disadvantages*. Elsevier, Amsterdam.

Moen P (1989) *Working Parents. Transformations in Gender Roles and Public Politics in Sweden*. Adamantine Press Limited, London.

Monod E (1985) "Telecommuting – A New Word, But Still the Same Old Story?" s 105–111 i Olerup A, Schneider L & Monod E (red) *Women, Work and Computerization – Opportunities and Disadvantages*. Elsevier, Amsterdam.

Paavonen W (1992) *Arbete på distans*. Stockholms universitet.

Phizacklea A & Wolkowitz C (1995) *Homeworking Women. Gender, Racism and Class at Work*. Sage Publications, London.

SCB (1996) *På tal om kvinnor och män*. Statistiska centralbyrån, Stockholm.

SOU 1998:115, *Distansarbete: betänkande av Distansarbetsutredningen*. Fritzes, Stockholm.

Sturesson L (2000) *Distansarbete: Teknik, retorik, praktik*. Linköpings universitet.

TCO (1995) *Hemmet som arbetsplats*. Delrapport 2, TCO, Stockholm.

- Temo/Telia (1994) *Ökat intresse för distansarbete. Ny marknadsundersökning i sammandrag*. Telia, Stockholm.
- Thörn K (1989) "Mäns visioner – kvinnors strategier. Om den moderna bostaden" s 108–117 i Eneroth B (red) *Kvinnor – om boende och planering*. Statens institut för byggnadsforskning, Stockholm.
- Walldén L (1990) *Genom symaskinens nålsöga*. Carlssons Förlag AB, Stockholm.
- Wikström T, Palm Lindén K & Mickelson W (1998) *Hub of Events or Splendid Isolation. The Home as a Context for Teleworking*. KFB-Meddelande 1998:3, Stockholm.